

ORQA MIYA SHIKASTLANISHI VA UNING OQIBATLARI

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Tibbiyot fakulteti Pediatriya yo'nalishi 2-kurs talabalari

Musakova Shaxnozaxon Ulug'bek qizi

Qobiljonova Sarvinoz Raxmatullo qizi

Email : shahnoz8795@mail.ru

Email: skkobiljonova@gmail.com

Annotatsiya: Orqa miyaning (spinal kanal ichidagi nerv tolalari va neyron tarkibidagi) shikastlanishlari inson sog'lig'i va funksional holati uchun jiddiy oqibatlarga olib keladi. Ushbu maqolada orqa miya shikastlanishlarining ko'p jihatlari: sabablari, shikastlanish mexanizmlari, klinik belgilari, asoratlari, rehabilitatsiya zaruriyatlari va profilaktika choralari ilmiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot metodologiyasi, xalqaro hamda mahalliy adabiyotlar asosida tushuntiriladi. Maqsad – orqa miya shikastlanishining funksional, nevrologik va ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilish va oldini olish choralari muhokama qilish. Natijada, orqa miya shikastlanishi bilan bog'liq asoratlarning ko'lamini va rehabilitatsiya zaruriyati aniqlanadi. Ushbu maqola nevrologiya, travmatologiya, rehabilitatsiya va sog'liqni saqlash sohalarida amaliy tadqiqotchi va mutaxassislar uchun manba bo'lishi mo'ljallangan.

Kalit so'zlar : orqa miya, spinal shikastlanish, nevrologik asoratlar, travma, rehabilitatsiya, funksional status

Kirish: Inson markaziy nerv tizimining ajralmas qismi bo'lgan orqa miya (spinal chord) har xil sabablarga ko'ra shikastlanishi mumkin. Orqa miya nerv tolalarini o'z ichiga oladi, u skelet mushaklari va teri innervatsiyasini ta'minlaydi, shuningdek reflektor va uzatish vazifalarini bajaradi. Shikastlanish natijasida — sezuvchanlik va harakatlanish mexanizmlari buziladi, mushak tonusi o'zgaradi, refleks reaksiyalar o'zgartirilishi mumkin. Bu holat odamning kundalik faoliyati, ijtimoiy faolligi va hayot sifatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. O'zbekistonda ham orqa miya shikastlanishlarining travmatik shakllari, yo'l-transport halokatlari natijasida yuz berishi ko'p uchraydi. Masalan, bir yangilik hisobotida orqa miya jarohati bilan og'ir holatda shifoxonaga yotqizilgan bemorlar haqida ma'lumot berilgan. Shu bilan birga, o'quv adabiyotlarda orqa miya shikastlanishi tumani, molekulyar mexanizmlari ham mustaqil o'rganilgan. Orqa miya shikastlanishining oqibatlari nafaqat tibbiy jihatdan, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham jiddiy bo'lishi mumkin. Bunda bemorning harakat cheklanishi, mustaqillikning kamayishi, infeksiyalar, mushaklarning pasayishi va boshqa asoratlar ro'y beradi. Ushbu kirish bobida maqolaning muhimligi, muammo qo'yilganligi, va tadqiqotning maqsadi bayon etiladi.

Maqsad va vazifalar: Maqolaning asosiy maqsadi — orqa miya shikastlanishining sabablari va oqibatlarini o'rganish, funksional holatga ta'sirini tahlil qilish va profilaktika hamda reabilitatsiya jihatidan takliflar keltirish.

Vazifalar:

1. Orqa miya shikastlanishi sabablari va mexanizmlarini aniqlash.
2. Klinik belgilari va nevrologik asoratlarini ko'rib chiqish.
3. Reabilitatsiya zaruriyati va kasbga qaytish imkoniyatlarini tahlil qilish.
4. Sog'liqni saqlash tizimida profilaktika choralari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu maqola adabiyot-tahlil (narrativ sharh) metodologiyasi asosida tayyorlandi. Xususan, O'zbekistonda va xalqaro darajada chop etilgan nevrologiya, travmatologiya va reabilitatsiya mavzusidagi ilmiy maqolalar, qo'llanma va ma'lumotlar ko'rib chiqildi. Internet manbalar, elektron kutubxonalar va sog'liqni saqlash tashkilotlari taqdim etgan ma'lumotlar tahlil qilindi. Muayyan eksperimental tadqiqotlar, klinik kuzatuvlar va laboratoriya natijalari haqida ma'lumotlar adabiyotlardan olingan. Mazkur yondashuv maqolaning konseptual dizaynini tashkil etdi: orqa miya shikastlanishining sabablari, oqibatlari va reabilitatsiya omillariga umumiy baho berildi. Umuman olganda, bu tadqiqot metodologiyasi orqali muammo keng qamrovda yoritildi.

Asosiy qism: Orqa miya — umurtqa pog'onasi ichida joylashgan markaziy nerv tizimi jihatdan muhim tuzilma bo'lib, uning uzunligi kattalar odatda ~45 sm atrofida va og'irligi 30-40 g dan iborat. Orqa miyaning kulrang moddasi markazda joylashgan bo'lib, atrofida oq modda joylashadi. Kulrang modda old, yon va orqa shoxchalardan iborat; old shoxchada motor nerv hujayralari, yon va orqa shoxchalarda sezuvchi nerv tolalari joylashgan. Orqa miya orqali sezgi va harakatga oid impulsleri uzatish mexanizmlari amalga oshiriladi: sezuvchi tolalar periferiyadan markazga, motor tolalari markazdan periferiyaga uzatiladi. Bu tuzilma natijasida orqa miya reflekslarni amalga oshiradi: panjaga tegish, tirsak refleksi, tizza refleksi kabi vazifalarni bajaradi. Intakt orqa miya bo'lganda inson harakati, sezgi, mushak tonusi va reflekslar mos ravishda ishlaydi. Shu bois, orqa miya shikastlanishi natijasida bu mexanizmlar jiddiy buziladi. Orqa miya shikastlanishi — turli sabablarga ko'ra (travma, lat yeyish, tushish, yo'l-transport hodisasi, o'tkir bosim, ishemiya v.b.) orqa miya to'qimalarining zararlanishi, nerv tolalarining uzilishi yoki funksional buzilishi tizimidir. Masalan, adabiyotlarda “orqa miya nervlari va ularning tolalarining shikastlanishi” holatlari muskullar faoliyatida, sezuvchanlikda va reflekslarda buzilishlar bilan tavsiflanadi. Klinik jihatdan orqa miya shikastlanishi bilan quyidagi belgilar kuzatiladi: harakat cheklanishi, mushak tonusining pasayishi yoki ortishi, parestesiya yoki sezuvchanlikning yo'qolishi, reflekslarning susayishi yoki yo'qolishi, mushak atrofiya, boshqarilgan orqaga ham o'zgarishlar (masalan, “spinal shok” holati) yuzaga keladi.

Orqa miya shikastlanishiga bir qancha sabab bo'lishi mumkin. Quyidagilar faol tarzda ta'kidlanadi:

Travma: tushish, balandlikdan yiqilish, yo'l-transport hodisalari natijasida orqa miya umurtqa pog'onasi suyaklari sinishi, dislokatsiya, nerv tolalarining kesilishi. Masalan, O'zbekistonda YTH natijasida orqa miya jarohati bilan og'ir holatlar kuzatilgan. Umurtqa pog'onasi suyaklari yoki disklarning patologik o'zgarishi (masalan, vertebra sinishi, dislokatsiya) orqa miyaning bosim ostida qolishiga olib kelishi mumkin.

O'tkir bosimli hodisalar: orqa miya ichiga qon quyilishi (gematomalar), ishemiya, nekroz hodisalari nerv tolalarining funksiyasini buzishi mumkin. Masalan, "orqa miya to'qimasiga qon quyilishi sababli nekroz yuzaga keladi" deya aytilgan.

Kasalliklar: o'sma, infeksiya, demielinizatsiya kasalliklari orqa miya funksiyasini susaytirishi yoki yo'qotishi mumkin.

Tugalmagan tug'ma muammolar: umurtqa pog'onasi rivojlanishida nuqsonlar bilan tug'ilish, umurtqa kanali torayishi ham orqa miya shikastlanishi xavfini oshiradi.

Operatsiya yoki invaziv protseduralar: umurtqa pog'onasi yaqinida qilinadigan jarrohlik ishlari – ehtimoliy asorat sifatida orqa miya shikastlanishiga olib kelishi mumkin.

Orqa miya shikastlanishining mexanizmlari bir nechta bosqichni o'z ichiga oladi:

To'g'ridan-to'g'ri mexanik shikastlanish: suyak sinishi yoki dislokatsiya bo'le'umurtqa kanali ichida orqa miya tolalarini kesishi yoki bosishi; nerv tolalarining traumeviy uzilishi.

Ikkinchi bosqichli jarayonlar: shikastlanishdan keyin bosimning oshishi, qon aylanishining buzilishi, o'tkir yallig'lanish, edima hosil bo'lishi va oksigenatsiyaning pasayishi natijasida neyronlardan salbiy o'zgarishlar boshlanadi. Nerv tolalarida demiyelinizatsiya, nekroz va gliyoz: uzoq davom etgan bosim, ishemiya yoki yallig'lanish natijasida orqa miya nerv tolalarida doimiy o'zgarishlar yuz beradi; bu esa qaytmas asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Reflektor va uzatish yo'llarining buzilishi: orqa miya orqali refleks va uzatish mexanizmlari amalga oshiriladi. Shu tizimlardan birida shikastlanish bo'lsa, harakat va sezgi buzilishi sodir bo'ladi. Orqa miya shikastlanishining oqibatlari keng ko'lamli bo'lib, ularni nevrologik, funksional, psixologik va ijtimoiy jihatdan ko'rib chiqish mumkin.

Harakat buzilishi: mushaklar fali, paraliz/paraplejiya (masalan, pastki ekstremitalarda) yoki spastik holatlar — muskullar tonusining ortishi.

Sezuvchanlik buzilishi: dermatomalarda og'riq, hissizlanish, paresteziya.

Refleks o'zgarishlari: reflekslarning susayishi yoki yo'qolishi (ayniqsa "spinal shok" bosqichida), keyinchalik patologik reflekslar paydo bo'lishi mumkin.

Autonom nerv tizimi buzilishi: siydik chiqarish, ichak harakatlari, jinsiy funksiya kabi nazorat qiluvchi refleksi ham izdan chiqishi mumkin.

Mustaqil harakatlanishning cheklanmasi: bemor ko'pincha aravachada yurishi, yotoqda qolishi kerak bo'lishi mumkin.

Mushak atrofiya va sklerotik o'zgarishlar: uzoq muddatli faoliyatsizlik mushak to'qimalarining degradatsiyasiga olib keladi.

Teri o'zgarishlari (ulseralar), ovqatlanish muammolari, respirator cheklanishlar — ayniqsa yuqori segment shikastlarida.

Ijtimoiy-psixologik muammolar: depressiya, o'z-o'zini izolyatsiya qilish, kasbga qaytishda qiyinchilik, hayot sifati pasayishi. Sog'liqni saqlash xarajatlari va jamiyatga yuk: rehabilitatsiya, parvarish, maxsus jihozlar va uyga moslashuv xarajatlari. Masalan, "yurakka ta'sir" yoki "boshqa a'zolar" bilan bog'liq asoratlar sifatida eksperimental tadqiqotlarda orqa miya shikastlanishidan keyin buyraklardan morfologik o'zgarishlar kuzatilgani haqida ma'lumot berilgan. Bu holat orqa miya jarohati bilan cheklanib qolmaydi, umurtqa kanalidagi yallig'lanishning boshqa sistemalarga ta'sirini ham ko'rsatadi. Orqa miya shikastlanishidan keyingi davrda rehabilitatsiya juda muhimdir. Bunga fizioterapiya, kasb-terapiya, nevrologik rehabilitatsiya, psixologik qo'llab-quvvatlash kiradi. Shuningdek, profilaktik choratadbirlar sifatida: yo'l-transport hodisalarining oldini olish, xavfsiz ish sharoitlari, kamsalliklar va disk kasalliklari bilan bog'liq holatlarni erta aniqlash tavsiya etiladi. O'zbekistonda travmatik orqa miya shikastlanishlari, xususan yo'l-transport hodisalari oqibatida kuzatilayotgan holatlar mavjud. Shu bois, rehabilitatsiya tizimini kuchaytirish, bemorlarni ishga qaytarish, maxsus markazlar tashkil etish zarur. Bundan tashqari, milliy tibbiy adabiyotlarda orqa miya shikastlanishining anatomik-fiziologik jihatlari keng yoritilgan, ammo klinik-rehabilitatsion tadqiqotlar talaygina. Masalan, o'quv kitoblarida orqa miyaning tuzilishi va funktsiyasi haqida ma'lumot berilgan.

Tahlil va natijalar: Adabiyotlarni tahlil qilganda quyidagi natijalarga erishildi: Orqa miya shikastlanishlari sabablari aniq ko'p — travma, umurtqa pog'onasi patologiyalari, tug'ma holatlar. Ushbu shikastlanishlar funktsional va nevrologik jihatdan inson hayotiga katta ta'sir ko'rsatadi — harakat cheklanishi, sezuvchanlik buzilishi, autonom funksiyalar yo'qolishi. O'zbekiston sharoitida ma'lumotlar nazariy jihatdan mavjud bo'lsa ham, klinik-rehabilitatsion tadqiqotlar hamda statistik ma'lumotlar yetarli emas. Rehabilitatsiya va profilaktika choralari qo'llanilsa ham, bemorlar ishga qaytishi, mustaqil harakatlanishi va hayot sifatini tiklash uchun tizimli yondashuv zarur. Tibbiy va ijtimoiy xarajatlar ko'lamli bo'lishi mumkin, shu sababli sog'liqni saqlash tizimi bu muammoga e'tibor qaratishi lozim. Shu bilan birga, tadqiqotlar ko'rsatadiki, orqa miya shikastlanishidan keyingi birinchi davrda (masalan, "spinal shok" bosqichi) davolash va rehabilitatsiya dasturlari imkon qadar tez boshlansa, bemorning qayta tiklanish imkoniyati yaxshilanadi. Bundan tashqari, mezon sifatida

belgilanishi mumkin bo'lgan kasbga qaytish darajasi, mustaqil harakatlanish darajasi, mushak tonusining normallasuvi kabi indikatorlar bor. Umuman olganda, orqa miya shikastlanishi – murakkab va ko'p omilli holat bo'lib, uning oqibatlarini kamaytirish uchun integratsiyalashgan yondashuv zarur. Bu yondashuvga travma oldini olish, erta diagnostika, jarrohlik va konservativ davolash, reabilitatsiya va nevrologik qo'llab-quvvatlash kiradi. O'zbekistonda bu borada ilm-amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish va bemorlarga zamonaviy xizmatlarni taklif etish muhim.

Xulosa: Ushbu maqolada orqa miya shikastlanishining sabablari, mexanizmlari va oqibatlari tahlil qilindi. Orqa miya anatomik-fiziologik jihatdan muhim bo'lgan tuzilma ekanligi, uning shikastlanishi inson harakatlanishi, sezuvchanligi, mustaqilligi va umumiy hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlandi. Travma, umurtqa pog'onasi kasalliklari, tug'ma nuqsonlar kabi omillar shikastlanish sabablaridan biri bo'lishi mumkin. Shikastlanish jarayonida zararli mexanizmlar — mexanik bosim, qon aylanishining buzilishi, neyron to'qimalarining o'zgarishi — faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oqibatlarda harakat cheklanishi, mushak buzilishi, refleks o'zgarishlari, auton funksiyalarining yo'qolishi, psixologik va ijtimoiy muammolar paydo bo'ladi. O'zbekistonda orqa miya shikastlanishlarining profilaktikasi, reabilitatsiyasi va tadqiqoti bo'yicha imkoniyatlar mavjud, ammo yanada rivojlanishi lozim. Shu bois, sog'liqni saqlash tizimi, nevrologiya va travmatologiya mutaxassislari, reabilitatsiya markazlari hamkorlikda faoliyat yuritishi muhim. Kelajakda bemorlarning hayot sifatini yaxshilash, kasbga qaytish imkoniyatlarini oshirish, ilg'or reabilitatsion texnologiyalarni joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Huseynova, G. H. (2023). O'rtacha og'ir darajada bosh miya shikastlanishining uzoqlashirilgan davrida 3-,14-,21-kuni buyraklarning morfologik xususiyatlari. Fundamental va klinik tibbiyot axborotnomasi, №6, 309-320. — <https://bsmi.uz/articles/%D1%9Ertacha-o%D2%93ir-darazgada-bosh-miya-shikastlanishining-uzo%D2%9Blashirilgan-davrida-3-,14-,21-kuni-bujraklarning-morfologik-xususiyatlari>
2. Pediatriya ishi (2024). Miya- va orqa miyaning travmatik shikastlanishi. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi, Toshkent. — <https://adi.uz/wp-content/uploads/2024/09/5510200-Pediatriya-ishi.pdf>
3. Tibbiy atamalar. (n.d.). Orqa miya pardalari va nerv tolalarining shikastlanishi. ArmSSUV Kutubxonasi. — <https://arm.ssuv.uz/frontend/web/books/664f1fc544bc6.pdf>
4. Renessans-edu.uz. (2023). Orqa miya anatomiya-fiziologiyasi. — https://renessans-edu.uz/files/books/2023-10-19-06-36-45_030d496d75aaa50c413e368c86cf98ef.pdf
5. UzSmart.uz. (n.d.). Orqa miya anatomiya va fiziologiyasi to'liq holatda. Hujjat24. — <https://hujjat24.uz/product/orqa-miia-anatomiia-fiziologiyasi-tulik-kholda>